

ULPIAN (Domitius Ulpianus) – prawnik rzymski, pisarz, urzędnik, ur. ok. 170 po Chr. – zm. w 228 po Chr.

Współpracował z Aemiliusem Papinianem, jednym z najznakomitszych prawników rzymskich, który za cesarza Septymiusza Sewera sprawował godność prefekta pretorianów (*praefectus praetorio*). Prawdopodobnie U. nie brał aktywnego udziału w życiu publicznym za panowania Karakalli, gdyż większość jego dzieł powstała i została wydana w czasie panowania tego cesarza (w latach 211–217). Za cesarza Aleksandra Sewera (222–235), w 222 U. został prefektem pretorianów i doradcą cesarza. Urząd ten był jednym z najwyższym urzędów cesarskich, rozporządzenia prefekta miały moc prawa powszechnie obowiązującego.

U. wykorzystywał najcelniejsze sformułowania prawników rzymskich okresu klasycznego, opatrując je komentarzami (był uważany za wybitnego kompilatora).

Z bogatej spuścizny U. można wymienić komentarze: *Ad edictum* – 81 ksiąg; *Ad Massurium Sabinum* (objaśnienia prawa cywilnego) – 51 ksiąg; *Ad legem Iuliam et Pappiam* – 20 ksiąg; *Ad legem Aeliam et Sentiam* – 4 księgi; monografie: *De fideicommissis* – 6 ksiąg; *De appellationibus* – 4 księgi; *De censibus* – 4 księgi; pisma o obowiązkach urzędników: *De officio consulibus* – 3 księgi; *De proconsulis* – 10 ksiąg; *De quaestoris*, *De praefecti urbi*; prace dydaktyczne: *Disputationes* – 10 ksiąg; *Institutiones* – 2 księgi. Z wyjątkiem kilku frg., jego twórczość jest znana za pośrednictwem *Corpus Iuris Civilis* Justyniana. Wyciągi z jego pism, razem z wyciągami z dzieł innych prawników klasycznej jurysprudencji np. Paulusa, stanowią trzecią część justyniańskich *Digestów (Digesta seu Pandectae)*. Spotykane są także w *Institucjach (Institutiones sive Elementa)*.

Wydania: *U. liber singularis regularum*, wyd. P. Krüger (B 1878, Hi 2001); *Institutionum fragmenta vindobonensia* (w: J. Mispoulet, *Manuel des textes de droit romain [...]*, P 1889, 674–681); *The Commentaries of Gaius and Rules of U.*, tłum. J. T. Abdy, B. Walker (C 1874, Holmes Beach 2005³).

U. jest znany głównie z kilku ważnych definicji źródeł prawa, choć większość jego twórczości ma typowy dla prawa rzymskiego charakter praktyczny. U. pisał, że nazwa prawa – „ius” wywodzi się od sprawiedliwości – „iustitia”. Przekazał definicję prawa Celsusa: „[...] ut eleganter Celsus

definit, ius est ars boni et aequi” („[...] jak to wykwiennie określa Celsus, prawo jest sztuką stosowania tego, co dobre i słuszne” – *Digesta* 1, 1, 1). Z jego nazwiskiem związane jest określenie sprawiedliwości, wskazujące na wpływy filozofii gr.: „[...] iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi” („[...] sprawiedliwość jest określoną i stałą wolą rozdzielania każdemu tego, co mu się należy” – tamże, 1, 1, 10).

U. podał zasady prawa (przekazane następnie w *Digestach* i *Instytucjach*): „Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere” („Są następujące zasady prawa: żyć szlachetnie, innym nie szkodzić, dać każdemu, co mu się należy” – tamże, 1, 1, 10, 1). Przytoczył mówiące o zadaniach jurysprudencji sformułowanie Chryzypa, użyte przez Cyncerona: „Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia” („Prawoznawstwo jest znajomością spraw boskich i ludzkich, wiedzą o tym, co sprawiedliwe, a co niesprawiedliwe” – tamże, 1, 1, 10, 2). Jeśli prawo jest sztuką stosowania tego, co dobre i słuszne, prawnicy są tej sztuki kapłanami, zajmują się bowiem wymierzaniem sprawiedliwości, głoszą znajomość tego, co dobre i słuszne czy niesłuszne w słowach i czynach ludzkich – jeśli doskonałych i godnych poważania, wynoszonych pod niebiosa, jeśli nikczemnych, z pogardą potępianych (tamże, 1, 1, 1).

Wywody U. mogą „uchodzić za syntezę stosunku jurysprudencji rzymskiej do etyki. Prawo stosowane na co dzień nie ze względu na *metus poenarum*, ale ze względu na wymogi prawd życia codziennego, *vera philosophia*, staje się w takim ujęciu ideałem etycznym” (H. Kupiszewski, *Prawo rzymskie a współczesność*, 178).

U. podał ogólny podział prawa na *ius naturale*, *ius gentium* i *ius civile*. Zaproponował określenie prawa naturalnego: „Ius naturale est quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium (quae in coelo) quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est. Hinc descendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus; feras etiam, istius iuris peritia censei” („Prawem natury jest to, o czym natura poucza wszystko, co żyje: prawo to bowiem nie jest właściwe tylko rodzajowi ludzkiemu, lecz wszystkiemu, co żyje (czy to w niebie), czy to na ziemi, czy temu, co rodzi się w morzu i dla ptaków także jest czymś wspólnym. Stąd pochodzi zjednoczenie mężczyzny i

kobiety, które nazywamy małżeństwem; stąd też rodzenie dzieci i ich wychowywanie: widzimy, że i inne zwierzęta, także dzikie, podlegają doświadczeniu tego prawa” (*Digesta*, I 2, 2). *Ius civile* to takie prawo, które ani nie odstępuje pod każdym względem od *ius naturale* i *ius gentium*, ani nie podporządkowuje się im w pełni (tamże, 1, 1, 6). Podział podał prawa na prawo publiczne (*ius publicum*) i prywatne (*ius privatum*).

W dziełach U. znajduje się sformułowanie używane do uzasadnienia woluntaryzmu prawnego: *quod principi placuit, legis habet vigorem* (co się podoba władcy, ma moc prawa). U. przyjął bowiem istniejącą opinię, że stare rzymskie zgromadzenie ludowe przekazało w przeszłości swoją władzę na rzecz pierwszego princepsa Augusta („[...] utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat” („[...] widząc, że przez ustawę królewską dotyczącą władzy królewskiej, lud wyrzekł się na jego rzecz i przyznał mu całą własną władzę i moc” – tamże, 1, 4, 1). Stosunek władzy do prawa wyraził U. w zwięzłej formule: *princeps legibus solutus est* (władca jest wolny od praw) (tamże, 1, 3, 31), przywołanej w kolejnych wiekach w celu uzasadnienia absolutyzmu królewskiego. Znane są *U. Regulae* (inna nazwa: *Epitome U.*) – poklasyczne opracowanie z początku IV w., o charakterze elementarnego podręcznika nawiązującego do *Instytucji* Gajusa i opartego na pracach innych jurystów (*Domitii U. quae vocantur Fragmenta sive excerpta ex Ulpiani libro singulari Regularum*, w: J. Muirhead, *The Institutes [...]*, E 1904, 359–434).

J. Muirhead, *The Institutes of Gaius and Rules of U.*, E 1880, 1904; T. Honoré, *Ulpian*, Ox 1982, 2002²; J. Kamiński, *Ulpianus*, w: *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, Wwa 1986, 168; H. Kupiszewski, *Prawo rzymskie a współczesność*, Wwa 1988; A. Lovato, *Studi delle Disputationes di U.*, Bari 2003; I. Žeber, *Odpowiedzialność rzemieślnika za czynności podwładnych w prawie rzymskim. Analiza D. 14,3,5,10 w dziewiętnastowiecznej literaturze romanistycznej*, Acta Universitatis Wratislaviensis. Classica Wratislaviensia 26 (2005), 239–245; A. Nogrady, *Römisches Strafrecht nach U. Buch 7 bis 9 De officio proconsulis*, B 2006.

Katarzyna Stępień